

Academy graduates were appointed to the high-ranking clerical posts in Siberia. Among them are Siberian Metropolitans Philophej Lescynskiy, Ioann (John) Maksymovyc, Arsenij Matsejevyc and arch-bishops Ambrosy (Ambrose) Kelembet and Georgiy (George) Jascurzhynskiy. The author's new treatment of sources of information and histriografic data fill the gap in the biographies of the Academy graduates, thus adding substantial information into the history of the first Eastern-Slavic University and the Siberian Region.

Key words: Olexandr Ivanovyc Sulotskyi, Kyivan Academy, graduates of Academy, biography, metropolitan, archbishop, Siberia, Eastern-Slavic University.

Халимоненко Г.І.
(м. Київ, Україна)

СТРУКТУРА ДАВНЬОТЮРКСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКИХ ЛІТОПИСІВ)

Розглядається структура власних імен половецьких ханів доби тюрксько-українських взаємин XI–XIII ст., подається етимологія антропонімів.

Ключові слова: антропонім, структура власних імен, етимологія, тюрксько-українські взаємини XI–XIII ст.

Частина мовознавців вважає, що етимологічні дослідження практично непридатні для ономастики. «Ономастична етимологія – це гіпотеза, яку неможливо перевірити, оскільки власні імена або зовсім не підлягають закономірностям звукових перетворень, або підлягають лише вибірково. У старописемних мовах на власні імена орфографічні норми поширюються тільки частково, через що неможливо визначити справжню вимову на підставі писемної форми власного імені (а в історичних документах зберігається саме вона), етимолог же у своєму аналізі має за підґрунтя переважно вимову, яка відображає фонемний склад слова» [11, 3].

Давньоукраїнські літописи, виконані тогочасною літературною (дещо українізованою) мовою, в основі якої лежить солунський діалект давньомакедонської / давньоболгарської мови, засвідчили тюркську антропоніміку з голосу самих тогочасних тюрків: половців, гузів, чорних клобуків та інших етносів чи племен, але приблизна передача тюркських імен засобами графіки тодішньої писемної мови Київської держави створює значну перепону для дослідника. Як приклад, наведемо графічне відтворення імен двох половецьких ханів: *Гза / Гзак / Кза / Коза Бурнович та Коза / Козел Сотанович*. Навіть у наш час, зауважує В. Ніконов: «Майже кожне ім'я документується довільно, часто спотворюється до невпізнаності, наприклад: *Гузель, Гузял, Гезел*» [10, 197].

Прикметно, що моделі творення антропонімів у тюркських народів від давнини до нашої доби майже не змінилися. Серед апелятивів антропонімів

особливе місце належить дієсловам, передусім формам 2-ої, дещо рідше 3-ої особи наказового способу. Переважно це дієслова, семантичне значення яких відповідає жаданням батьків: аби дитина при пологах вижила, була здорова, розумна, хоробра, щаслива чи досягла вершин могутності: напр., ім'я половецького хана **Улаш** < *ulaş* 'наближайся' (тобто, 'ну ж бо, народжуйся'), 'стань рідним'. Зрідка для найменування дитини вживали дієслово у заперечній формі: напр., ім'я половецького хана **Камоса Осулуковича** – це корінь дієслова *qaj-* 'відгукуватися, звертати увагу' + аф. заперечної форми -*maz* > *qajmaz* 'він не відгукується, не звертає уваги' (йдеться про ускладнення при пологах, коли дитя не подає голосу).

Трапляється чимало антропонімів у формі дієслова 3-ої особи однини чи 1-ої особи множини минулого часу. Напр., **Берендій**, торчин, що слугував Святополку Ізяславичу й осліпив Василька Ростиславича, мав ім'я, в основі якого є дієслово 3-ої особи однини минулого часу пасивного стану: *ber-* 'віддати, доручити' + аф. пасивного стану -*in-* + аф. минулого часу -*di* > *berindi* 'він передав, доручив себе комусь (батькам, хазяїнові, богові)'.

Найбільша кількість антропонімів – це, звичайно ж, слова у формі іменника, рідше прикметника чи дієприкметника. Їхні семантичні значення пов'язані з якостями сили, звитяги, вищості, краси. Напр., половецький хан **Севенч Бонякович** міг похвалитися дуже приємним ім'ям – тюрк. *sevinç* означає 'радість, веселощі'. Щоправда киянам радощів він не обіцяв, бо все похвалювався: «Я рубатиму Золоті ворота, як і батько мій!», але вояки, що захищали столицю, вбили його у 1151 році. Ім'я ж **Боняк** батьки дали цьому майбутньому войовничому ханові, мабуть, за те, що народився він важеньким дитям, пор. тюрк. *bön* (тут: носовий звук п) 'товстий, гладкий' + аф. -*ek* > *bönek* 'товстун'. В документах уйгурського письма засвідчується саме таке ім'я: *Bönek* [4, 118], проте прозвисько цей огрядний половець міг одержати пізніше.

Лев Гумільов, порушуючи проблему тюркської антропонімії, писав: «Сведения о тюрках у византийских, армянских и арабо-персидских историков либо крайне отрывочны, либо похожи на криптограммы. Тюркские имена в их передаче звучат неузнаваемо, причем часто титул выдается за собственное имя и наоборот [...] В этой связи уместно привлечь проблему древнетюркской ономастики, трудности и возможности которой ранее недооценивались. Тюрки не носили одного и того же имени от рождения до смерти, как европейцы. Имя тюрка всегда указывало на его положение в обществе. Мальчиком он имел кличку, юношей – чин, мужем – титул, а если это был хан – то титул менялся согласно удельно-лествичной системе» [3, 89]. Спостереження Л. Гумільова справедливі, звичайно, лише щодо верхівки суспільства доби давньотюркського каганату. Імена половецьких ханів, як і представників дрібніших тюркських племінних об'єднань, свідчать, що вони зберігали свої «дитячі» імена упродовж життя. Разом з тим, тюркологи іноді трактують декотрі антропоніми скоріше як

різновид титула-етноніма.

До проблеми вивчення тюркських антропонімів українські мовознавці зверталися лише побіжно, винятком є лише ґрунтовна праця академіка Омеляна Прицака, в якій великий сходознавець з притаманними йому проникливістю та великими знаннями, набутими упродовж творчого життя, запропонував низку переконливих етимологій багатьох давньотюркських антропонімів, засвідчених у «Слові о полку Ігоревім». Тривалий час цю проблему порушували російські дослідники, зокрема Н. Баскаков та І. Добродомов, які запропонували безсумнівну етимологію декотрих антропонімів. Проте варто згадати й одну з найбільших вад цих досліджень, особливо ж це стосується методики Н. Баскакова – йдеться про багатоваріантність етимологій фактично кожного антропоніма і при цьому іноді жодного правильного тлумачення. Ось як пояснює Н. Баскаков [1, 64] походження імені половецького хана, що мав ім'я Гіргень: 1) *girgin* 'ласковий, вкрадчивий, дерзкий'; 2) *kirgyn* 'достигнувший цели' (з посиланням на Радлова [8, 1361]; 3) *kürgen* 'зять'. Що стосується третього значення, то словом *kürgen*, як свідчить Будагов [2, 149], тюрки називали «лицо из потомков Тимура, женившееся на девице из потомков Чингиз-хана». Отже, це слово не могло вживатися в добу українсько-половецьких взаємин.

Винятковою ерудицією означена етимологія О. Прицака, який половецький антропонім Гіргень перекладає словом «овчина»: «...у монгольських мовах для слова «овчина» вживається форма *irge-n*, де початкове монгольське *i* передається старорусською мовою *zu-*. Як бачимо з того, половецький хан, тесть Мономахового сина, мав ім'я Овчина (Гиргень); назва тварини – вівці, дуже важливої для кочовиків, та її видубленої шкіри – овчини, яку вживали теж як власне ім'я» [12, 240–241].

Наважимося запропонувати свою етимологію антропоніма – це дієприкметникова форма *girgen* 'той, що входить (в родинне коло), прибуває, з'являється, доходить зросту', утворена за допомогою афікса *-gen / -ken / -gen* від дієслова *gir-* 'входити, прибувати, з'являтися', 'наставати (про потуги при пологах)', 'доходити зросту' [14, 48]; пор., *on uc jaşqa kirgen bala* «дитя, що сягнуло віку тринадцяти літ» [13, 1351]. Сюди ж відноситься й помічене Н. Баскаковим *kirgin* 'той, хто досягнув мети'. Одним з вагомих аргументів того, що основою антропоніма є дієслово *gir-*, може бути факт поширеної в тюркських народів традиції найменування дітей іменами, які структурно є похідними формами дієслів «приходити», «стояти», «давати», «бути» тощо: *Кельді* 'прийшов', *Кельган* 'той, що прийшов', *Кельсін* 'хай він прийде', *Берген* 'даний, подарований', *Булган* 'той, що став', *Турсун* 'хай стане' (тобто, хай живе).

Певна кількість антропонімів легко піддається етимологізації. Наведімо кілька прикладів.

Азгулуй, половецький хан: «А самих князів бог живими в руки [мені] дав:

Коктуса з сином, Аклана Бурчевича, таревського князя Азгулуя» [7, 461]. Неправильно пояснює походження імені цього хана Н. Баскаков: *Азгулуй* < *az* ‘мало’ + *külük* ‘герой’; *azyq* / *azyg* ‘клык’ + *-ly* < ‘обладающий клыками’ [1, 59].

Насправді ж в основі антропоніма лежить тюрк. *ezgülük* ‘доброта’, ‘добро’; ‘добрий, хороший’ < *ezgü* ‘добрий’ + аф. *-lük*. Цей антропонім (очевидно, уйгурського походження) прикметний тим, що його коренева частина *ezgü-* виказує риси мови так званої з-групи на противагу д-групі давньоуйгурської мови [9, 19] та й-групі; пор. тур. *iji* (орфограф. *iyi*) ‘хороший’ [4, 163–164, 167; 8, 66].

Ця сама діалектна особливість, тобто спірантний звук з, засвідчується також в імені **Ізай**, що його мали два половецькі хани: «У рік 1184. [Половці] побігли, а руси [...] схопили [...] Бeluковича Ізая»; «У рік 1193. І послав [...] Святослав [послів] по обох Бурчевичів, по Осулука і по Ізая» [7, 333, 352].

Н. Баскаков помилково вважає це ім’я варіантом антропоніма *Гзак* [1, 64], насправді ж це тюрк. *iza* ايزا ‘хазяїн, володар, пан’, ‘бог’, яке відповідає таким спорідненим формам, як: *izi*, *idi*, *ije*, *eje*, *ege* ‘те саме’. Також пор. *mal isi* ‘власник худоби’, *idi qut* ‘титул уйгурських ханів’ (букв. ‘щасливий’) [8, 185–186].

Актai, половецький дружинник князя Данила Романовича. Наледве чи етимон цього антропоніма потрібно поєднувати з прикметником *aq* ‘білий’; варто говорити про іменники *oq* ‘стріла’ + *taj* ‘лошатко, стригунець’. *Oqtaj* – одне з найулюбленіших імен у тюрків-огузів, давалося хлопчику з побажанням бути швидким та жвавим, як стріла чи молодий жеребчик. Також пор.: *oq jylan* ‘гадюка’ (букв. ‘стріла-змія’) [4, 369].

Аклан, син половецького хана Бурча. Невдало, посилаючись на Радлова [8, 111, 733], пояснює походження імені Н. Баскаков: 1) *aq* ‘білий’ + *lan* ‘сокіл’. У словнику В. Радлова є лише чагатайська форма *ланчі* ‘сокольниковий’ – безперечно, пізніє запозичення з таджицьк. *лочин* ‘сокіл’. Непереконлива й друга версія Н. Баскакова: *aq* ‘білий, чистий, чесний’ + *olan* > ‘той, що досягнув чистоти, чесності’. Очевидно, етимон потрібно шукати або в тюрк. *oqlan* ‘стрілець, той, що пускає стрілу’ < *oq* ‘стріла’ + *-la* + *-n* (водночас потрібно зважати, що в тюркських мовах семантичне значення ‘пускати стрілу, стріляти’ майже виключно реалізується у формі *oq at* ‘стрілу кидати’) або ж швидше за все в тюрк. *oq jylan* ‘гадюка’ (букв. ‘стріла-змія’) [4, 369].

У деяких випадках дослідникові і справді доводиться пропонувати два й більше варіантів розв’язання проблеми. Розгляньмо антропонім **Колдечі**, хан половецький, син хана Урусоби: «А були у війську половецькому три князі: Колдечі, Кобан – Урусобичі оба – і Бігбарс, а також Кочайовичів чотири». Н. Баскаков [1, 67] запропонував дві етимології антропоніма: 1) *qolda-* ‘захищати, оказати захисту, допомогу, взяти за руку’ + складний афф., состоящий из афф., образующего масдарную форму глагола и аффикса

профессии *-(ğ)cy > qol-da-ğ-cy* ‘оказывающий защиту, помощь’; 2) *qoldaçy* ‘нищий’ (Н. Баскаков посилається на «Диван» Кашгарі; насправді ж у цій праці зазначеного слова немає). Щодо першої форми, *qoldağcy*, реконструйованої дослідником, то дієслово *qoldamaq* ‘руками вынимать, делать операцию при родах; взять за руку, подпирать руками, поддерживать руками, помочь; вынимать руками, помогать’ і справді є у словниках Л. Будагова [2, 88] та В. Радлова [13, 599], але це лише чагатайська (а отже, досить пізня) форма дієслова *qollamaq*. Самого ж іменника, утвореного від чагагайської форми *qolda* за допомогою агентивного афікса *-cy* не фіксує жоден словник тюркських мов. Крім того, Н. Баскаков занадто узагальнює семантичне значення чагатайської форми, перенісши наголос на значення ‘захищати, виявити допомогу’, тоді як у словниках Будагова й Радлова переважно йдеться про допомогу з використанням руки у певних ситуаціях, наприклад при пологах.

Передусім потрібно звернути увагу на те, що зафіксований в українському літописі антропонім не відповідає фонетичній нормі тюркського слова: аф. *-dēci* свідчить, що в тюркському відповіднику коренева частина слова має бути не *qol-*, а *kül-* або *köl-* з непритаманними українській (та й писемній слов’янській) мові *-ï-*, *-ö-*. Що стосується *-ï-*, то тюркські слова з цим вузьким губним звуком українські літописці зазвичай передавали на письмі поєднанням літер *-ou-* або літерою *-ю-*. Тюркське ж *-ö-* передавали як *-o-*: напр., *Karakozь* (але з пом’якшенням наступного приголосного) < тюрк. *Qarakoz*, та вряди-годи вдавалися й до літери *-у-*. Якщо ж виходити з того, що кореневою основою тюркського антропоніма є *qol-*, тоді афікс має бути такий: *-daçy*. Отже, або *Qoldaçy*, або *Köldeçi / Kuldeçi*.

Шукаючи етимон, потрібно не забувати й про такий принцип: тюрки, як власне й інші етноси, давали дитині ім’я на основі доцільності й традиції, завдяки чому були вироблені моделі творення антропонімів. Семантичне значення такої морфологічної структури мало відповідати жаданням, побажанням батьків: напр., *Turgan* ‘лишайся жити’ (не помирай), *Kельсін* ‘хай він прийде’ (народиться), *Кельді* ‘прийшов’ (з’явився на світ), *Сатти* ‘продав’ (тобто ‘бог дав’), *Севіндік* ‘ми втішилися, зраділи’ тощо.

І нарешті ще один принцип: морфологічна структура етимона має бути науково обґрунтована. Розглядаючи український відповідник тюркського антропоніма (за Баскаковим): *Колдечи < Qoldaçy*, ми переконалися, що пізня й спорадична чагатайська форма дієслова *qoldamaq* наледве чи могла стати основою для творення іменника *qoldaçy* ‘той, хто захищає, допомагає’, адже важко пояснити, яким чином зник афікс масдара *-maq*.

Етимон цього антропоніма, звичайно, можна спробувати знайти в котрійсь похідній формі від дієслова *qol-* ‘просити, благодіти, бажати, жєбрати’; таке слово навіть засвідчується у давньотюркських пам’ятках: *qoldaçyqa ming jağaq* ‘тому, хто жєбрає, тисячу горіхів’ [4, 664]. Ця похідна форма (дієприкметник *qoldaçy*) утворена за допомогою афікса *-daçy / -taçy*;

пор. також *olteçi bodunyq tirigru* ‘приречений на смерть народ я підняв до життя’ [18, 180: *tirgürü*]. Але в такому разі доведеться погодитися з думкою, що батьки могли дати майбутньому ханові ім’я зі значенням ‘той, хто має прохати / благувати / жебрати’.

Дієприкметник *koldeçi* ‘той, що має запрягати’ як похідна форма від дієслова *köl-* ‘запрягати’, яке в сучасних мовах вживається дуже рідко, бо на зміну йому прийшло *qoş-* ‘те саме’, є ідеальним відповідником українського *Колдечі* з погляду морфологічної будови антропоніма, але викликає сумнів мотивація вибору саме такого імені для ханської дитини: ‘той, що запрягатиме’.

Вагомим аргументом на користь того, що основою антропоніма є дієслово *kel-* ‘приходити’, може бути поширена традиція найменування дітей похідними формами: *Кельді* ‘прийшов’ (з’явився на світ), *Келган* ‘той, що прийшов’, *Келсін* ‘хай він прийде’, *Келгандек* ‘хай він буде тим, хто прийде’, *Кельгін* ‘прийди!’, *Кельгай* ‘от якби прийшов!’ тощо; пор. тюрк. XIV ст. *keldeçi* ‘той, що має прийти’ [16, 579]. Те, що в аф. *-дечі* в українському відповіднику тюркського антропоніма зафіксований голосний переднього ряду *-e-*, свідчить на користь версії про такий самий голосний переднього ряду і в корені слова: *-e-*, яке в багатьох тюркських мовах вимовляється як проміжне між *-a-* та *-e-* літописець міг сприйняти як варіант *-a-*, передавши його на письмі як *-o-*, що було звичайним явищем у писемній практиці тієї доби.

Що стосується дієслова *kül-* ‘сміятися’, то його як основу антропоніма *Колдечі*, розглядати не варто, бо інший антропонім, *Кульдюр* (ім’я чорноклобуцького хана), утворений від цього дієслова та аф. спонукального стану *-dür* > ‘змушуй (нас) сміятися’, тобто побажання батьків, аби дитя було веселе й здорове, свідчить, що тюркський звук *-й-* літописці передавали на письмі літерами *-у-* чи *-ю-*.

Таким чином, на заваді етимологізації антропоніма часто стоїть український графічний варіант імені половецького хана, який не відповідає природі тюркського слова.

Так, О. Пріцак тлумачить рядок про те, як Ігоря Святославовича взяли в полон (в околицях Донського броду) «Тарголове, муж именем Чилбукъ» (пор. в літописі : «Ігоря ж узали були Тарголови, муж на ім’я Чилбукъ»), таким чином: «Тарголове пояснюється як *tar-* ‘брід’ + слово на означення колективу *ogly*, із метатезою голосної та лабіальною гармонією голосної суфіксу: *tar-ogly* > *taroglo* > *targolo*; до тої тюркської форми додане слов’янське *-ов-е*». Отже, *targol* < *tarogly* букв. ‘сини / діти жителів осель біля переходів рік, бродів’ [12, 195–196]. Це вже швидше етнонім. Виникає питання, чи має якесь відношення до цього етнічного колективу, Тарголовів, половецький хан **Тарх**: «У рік 1184. [Руси] схопили Барака, Тарха, Данила і Содвака Кулобицького [...] і Корязя Калотановича тут убили, і Тарсука» [7, 333–334]. Н. Баскаков вважає, що саме від імені хана *Тарха* / *Тарга* походить

назва роду Тарголови, етимон же антропоніма вбачає в тюрк. *taryq* 'кровний родич, одноплемінник' або *taryg* 'зерно' + аф. *-ly* [1, 73].

Здається доцільніше було б розв'язувати етимологію слова *Тарголови*, спираючись на усталену модель тюркських антропонімів: у цьому імені чітко вирізняється компонент *ol* 'будь! стань!' Лишається віднайти перший компонент – іменник чи прикметник, який своєю формою відповідав би українському компоненту *тарх* / *тарг*. Це може бути тюрк. *terk* 'швидкий / швидко' – в такому разі мотивація вибору імені відповідає узвичаєній моделі: *terk ol!* 'будь швидкий!' або ж 'прибудь скоріше!' (тобто, 'народжуйся швидше!') Проте з погляду фонетичної відповідності більше підходить уйгурська лексема *tariq* / *tarug* 'кровний родич, одноплемінник' [2, 332]. Внаслідок притаманній тюркським мовам редукції голосних антропонім вибрав форми: *targol* 'будь / стань родичем / одноплемінником' < *tariq* / *tarug* + *ol*. Якщо ім'я *Тарх* – лише варіант антропоніма *Таргол*, то доводиться визнати, що його «скоротив» літописець, або ж сталася помилка при переписуванні Звичайно, можна допускати, що в основі імені *Тарх* лежить тюркський титул *Tarxan* [4, 539], що його в давній Україні могли сприйняти як *Тарх-хан*, а отже, й знівелювати другий компонент, але в такому разі важко пояснити елемент *-х-* у першому компоненті.

Неоднаково тлумачать тюркологи й антропонім **Осень** / **Осінь** (у другому складі засвідчується літера ять). Зважаючи на кількаразове згадування цього імені в літописі, його носій був особою впливовою та відомою в колах українських князів. Уперше ім'я цього хана подається так: «У рік 1082. Осінь помер, половецький князь». Але в описі подій 1108 року в різних редакціях літопису це ім'я передається вже то як *Ясен*, то як *Асен* [6, 260], і це досить посутня перепона на шляху до етимологізації антропоніма.

У пам'ятках давньотюркської писемності, переважно в уйгурських документах досить часто подибуємо власне ім'я *Есен*: *Esen*, *Esen* *Yuqa*, *Esen* *Qaja*, *Esen* *Tegin* [4, 183]. О. Прицак вважає, що форма *Осень* – це варіант первісного *Ясень* < половецьк. *asan* [jaesaen] 'здоровий', що його половці запозичили із середньоперського *asan* / *esen* 'здоровий', до чого схиляється й Севортьян [14, 308]. О. Прицак вважає також, що «треба приймати Асень не як особисте ім'я, а як назву династії (клану), так як це було у давніх болгар [йдеться про Болгарське царство на Балканах – Г.Х.]» [12, 219, 225, 240–241].

Вразливим місцем цієї цікавої версії є те, що джерелом етимона О. Прицак вважає запозичення з перської мови, тоді як аналіз половецьких антропонімів засвідчує майже винятково питоме тюркське підґрунтя. А тому варто взяти до уваги й етимологію, висловлену Н. Баскаковим: тюрк. *ös-* 'рости' + аф. наказової форми 3-ої особи *-sin* > *össin!* 'хай виросте!'; до того ж засвідчені в літописі форми *Осень* / *Асень* більше узгоджуються з тюрк. *össin* (*ö* > *o* / *a*), ніж з *esen*.

О. Прицак схильний розглядати антропонім *Асень* / *Осень* у певному зв'язку з етнонімом / антропонімом *Аепичі* / *Каєпичі*: «Асени, здається, були

відгалуженням великого протомонгольського племені *Qay* (Кай), основної складової частини Половців. На це вказує той факт, що деякі його члени названі в літописах Аспичі. Тут, як бачимо, в імені *Qay* початкове *q-* зникло, це типовий перехід у середньокіпчаських мовах, якому тюрколог Tibor Halasi-Kun присвятив одну свою працю» [12, 241].

Справді, Т. Галасі-Кун стверджував, що тюрк. *q-, k- > ∅* (нуль звуку) [17, 45]. Але сьогодні таке фонетичне явище, засвідчене у говірках татарської мови, сприймається навіть не як спорадичний факт, а швидше абсолютно заперечується: «...можливість редукції початкового *q- / k-* до нуля через ступінь змично-гортанного *ε* [...] не дозволяє прийняти схему фонетичної еволюції *q- / k- > ε > ∅*» [15, 188]. Фразу «І, взявши молодь із берендичами і з аспичами, він [Святослав] послав їх на половців», запропоновану в «Літописі Руському» [7, 277] як цілком умотивовану, необхідно було б подати так, як вона є в Іпатському та Хлібниківському літописах, а саме: замість *аспичами* потрібно писати *каспичами*, а отже, не ототожнювати рід половецьких ханів, засновники якого носили ім'я *Аспа*, з дрібним племінним об'єднанням, відомим як *каспичі*. Адже берендичі, ковуї, каспичі фактично були вже інтегровані в суспільство Київської держави і завжди воювали з половцями на боці українських князів.

Розгляньмо, отже, антропонім *Аспа*: «У рік 1108. Пішов Володимир, Давид, і Олег до [хана] Аспи і до другого Аспи, і вчинили вони мир. І взяв Володимир за [сина свого] Юрія Аспину дочку, Осіневу онуку, а Олег узав за сина Аспину дочку, Гіргеневу онуку»; «У рік 1113. А до города Вира прийшли були Аспа і Боняк, хотіли взяти його»; «У рік 1117. Тоді ж прийшли половці до [дунайських] Болгар. І вислав їм князь болгарський пити з отрутою і, пивши, Аспа та інші князі всі померли» [7, 162, 178, 277, 461].

Н. Баскаков пропонує шість етимологій цього антропоніма [1, 59], хоч досить було умотивувати одну, цілком правильну: *aj* 'місяць' + *oba* 'рід, плем'я' > 'той, що з племені (роду) Місяця'.

Графічна передача тюркських імен чітко вказує рівень знання літописцем тюркської мови чи бодай побіжного ознайомлення з нею. Один літописець передає ім'я половецького хана таким чином: **Корязь Калотанович**, а інший подає цей самий антропонім як **Карас Кокій** (воєвода берендичів), очевидно, уподібнивши його до назви улюбленої українцями риби. Якщо зважити, що берендичі на той час були вже фактично інтегровані в українське суспільство, то літописець міг відтворити на письмі це ім'я так, як його вимовляло населення. Структура антропоніма проста — наказова форма 2-ої особи однини дієслова *koreş* 'борися, змагайся, бийся, ставай до бою'. У мові половців, чорних клобуків (каракалпаків) прикінцевий *-ş* трансформувався у *-s*; у мові населення Київської Русі тюрк. *Kores* набрало звучання *Корязь*.

Таким чином, формулу творення тюркського антропоніма моделюється порівняно легко, тоді як його етимологізація потребує тривалої й копіткої

праці. Недарма ж казахська дослідниця Н. Єргазієва, опрацювавши велику кількість казахських антропонімів, зізнається, що «трапляються імена, семантика яких неясна, їх важко пояснити» [5, 210].

1. Баскаков Н. А. Имена половцев и названия половецких племен в русских летописях / Н. А. Баскаков // Тюркская ономастика. – Алма-Ата, 1984. – С. 48–76.
2. Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий / Л. Будагов. – СПб, 1871.
3. Гумилев Л. Древние тюрки / Л. Гумилев. – М., 1993.
4. Древнетюркский словарь. – Л., 1969.
5. Єргазієва Н. А. Система казахских антропонимов в деловых документах XVIII – начала XIX в. / Н. А. Єргазієва // Тюркская ономастика. – Алма-Ата, 1984.
6. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – СПб., 1908.
7. Літопис Руський. – К., 1989.
8. Наджип Э. Н. Исследования по истории тюркских языков XI–XIV вв. / Э. Н. Наджип. – М., 1989.
9. Насилов В. Язык тюркских памятников уйгурского письма XI–XV вв. / В. Насилов. – М., 1974.
10. Никонов В. А. Личные имена современных уйгуров / В. А. Никонов // Тюркская ономастика. – Алма-Ата, 1984. – С. 189–198.
11. Ономастика. Типология. Стратиграфия. – М., 1988.
12. Прицак О. Ким і коли було написано «Слово о полку Ігоревім» / О. Прицак. – К., 2008.
13. Радлов В. Опыт словаря тюркских наречий / В. Радлов. – СПб., 1893–1911. – Т. 1–4.
14. Севортян Е. В. Этимологический словарь тюркских языков / Е. В. Севортян. – Т. 1. – М., 1974; Т. 3. – М., 1980.
15. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Фонетика. – М., 1984.
16. Фазылов Э. Староузбекский язык / Э. Фазылов. – Т. 1–2. – Ташкент, 1966.
17. Halasi-Kun T. Orta-Kipçakça / T. Halasi-Kun // Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar. – Ankara, 1950. – Vol. 1. – P. 45–61.
18. Tekin T. A. Grammar of Orkhon Turkic / T. A. Tekin. – The Hague, 1968.

Hryhorij Khalymonenko

THE OLD RUSSIAN ANTHROPONYMS' STRUCTURE (BASED ON THE OLD RUSSIAN CHRONICLES)

The structure of Polovcian khans' proper names in the Turkic-Ukrainian period of relationships in XI–XIII centuries is analyzed, etymology of anthroponyms is proposed.

Key words: anthroponym, proper names' structure, etymology, Turic-Ukrainian relationship in XI–XIII centuries.

Швед Ю. В.

(м. Київ, Україна)

РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ЯПОНІЄЮ ТА АСЕАН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті аналізуються концептуальні засади політики Японії щодо АСЕАН та основні напрямки співпраці між Японією та АСЕАН у сучасних умовах. Особливу увагу приділено співпраці Японії з АСЕАН з питань подолання сучасної глобальної економічної кризи.

Ключові слова: Японія, АСЕАН, Східна Азія, економічне співробітництво.

У доповіді Національної ради з розвідки США «Глобальні тенденції 2025: світ, що трансформується» стверджується, що до зазначеного терміну на світовій арені існуватимуть три великі торговельно-фінансові блоки – Північна Америка, Європа, та Східна Азія [7, XI]. Про місце останнього у сучасній глобальній економіці свідчить той факт, що на нього припадає 60% світового ВВП, 49% обсягу світової торгівлі й 48% прямих іноземних інвестицій. Тут зосереджено до 65% світових запасів сировини і проживає понад 40% населення планети. [15, 7–8].

У реалізації своєї зовнішньоекономічної стратегії Україні важливо врахувати роль Східноазійського регіону, та його найважливіших інтеграційних структур, серед яких виділяється Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), як гравітаційний центр усіх інтеграційних процесів у цьому регіоні.

Сьогодні відбувається широкомасштабний розвиток економічної співпраці та створення спільних субрегіональних структур між АСЕАН та Північно-Східною трійкою (Китайська Народна Республіка, Японія та Республіка Корея). Особливе місце у цьому процесі посідає економічне співробітництво між Японією та АСЕАН, яке протягом останнього часу значно урізноманітніло свої форми та поглибило їх зміст.

Питання економічної співпраці Японії з АСЕАН знайшли певне висвітлення у працях таких українських фахівців як М. Кулінич, Л. Лещенко, Ю. Пахомов, С. Шергін та інші. Серед російських знавців, які розробляють зазначену тему, потрібно відмітити Л. Арешидзе, М. Малютіна, Г. Чуфріна.

Зазначена тема досліджується західними та азійськими дослідниками. Західна наукова продукція представлена, передусім, дослідженнями М. Бісона, Дж. Курландчика, А. Макгрегора, Е. Фрост. Значну увагу проблемі розвитку економічних зв'язків Японії з АСЕАН приділяють